

*Teorie a metodika výchovy pro střední
odborné školy (vybrané kapitoly)*

Výuková opora

Pavel Pecina

Brno 2016

Cíl předmětu

Cílem předmětu a studia je porozumět základním pojmům studované disciplíny - vysvětlit vztahy a souvislosti mezi sledovanými atributy předmětu - použít informace oboru k rozšíření vlastního náhledu na studovanou problematiku - vytvořit si databázi základních pojmů a jejich vzájemných vazeb - předkládat odůvodněná stanoviska na základě nově získaných poznatků. Důraz je kladen na možnou aplikaci získaných poznatků v pedagogické praxi a na prezentace konkrétních příkladů z pedagogické praxe v oblasti řešení výchovných témat (výchovné působení ve škole, kázeň žáků, agrese a šikana, patologické jevy, spolupráce školy a rodiny, sebereflexe v práci učitele).

Způsob ukončení předmětu: kolokvium

Požadavky k udělení kolokvia:

- Vypracování písemné práce na výchovné téma v rozsahu 3 - 5 normostran na téma stanovené vyučujícím (jedno z témat 1 - 12, případně jiné po dohodě s vyučujícím. Prezentace tématu ve výuce(referát).
- Vypracování kolokviální písemné práce (didaktického testu) s úspěšností minimálně 70% v rozsahu témat 1-12. Termíny písemné práce budou zadány do Is. Absolvování ústního pohovoru k písemné práci.

Témata

1. Teorie a metodika výchovy v systému pedagogických věd.
2. Výchovné působení školy.
3. Hodnotová orientace v současnosti a výchova.
4. Mravní výchova žáků.
5. Kázeň a ukázněnost jako společenské a pedagogické jevy.
6. Škola a sociálně patologické jevy žáků.
7. Diagnostika problémových žáků ve škole.
8. Škola a rodina jako výchovní činitelé.
9. Profesní orientace žáků.
10. Sebereflexe učitelova výchovného působení.
11. Utváření klimatu ve škole a výchovné skupině.
12. Výchova mimo školu, volnočasové aktivity.

Studijní prameny

STŘELEČ, S. (ed.). *Studie z teorie a metodiky výchovy I.* Brno: PdF MU, 2004. ISBN 80-86633-21-7

STŘELEČ, S. (ed.). *Studie z teorie a metodiky výchovy II.* Brno: PdF MU, 2005. ISBN 80-210-3687-7

1. Teorie a metodika výchovy v systému pedagogických věd

- **Věda, která je jedním z pilířů pedagogiky.**
- **Role učitele:** vzdělavatel, vychovatel, veřejný činitel. Obecná didaktika a oborové didaktiky vytváří základ pro vzdělávací činnost žáků. Teorie a metodika výchovy připravuje učitele na roli vychovatele.
- Předmět je zaměřen na získání kompetencí k výchově.
- **Kompetence-** způsobilost k výchovné činnosti v oblasti výchovného působení ve vyučování (kompetence osobnostní, psychopedagogické a komunikativní) a kompetence k uplatnění jako třídní učitel (kompetence řídicí, poradenské a konzultativní).
- **Výchova** - systém formování osobnosti žáka v oblasti personalizace, socializace a enkulturace jako vytváření a realizace možnosti jeho optimálního rozvoje, který vede k aktivní, samostatné, tvořivé a humánní demokratické životní orientaci.

Řešená témata teorie a metodiky výchovy (koncepte předmětu)

Zaměříme se na vybrané poznatky z filozofie výchovy, teorie etické výchovy, estetické výchovy, pracovní a technické výchovy. Prolínají se i poznatky ze sociologie a psychologie.

Řešená témata:

- Výchova a výchovné působení ve škole.
- Hodnotová orientace v současnosti a výchova.
- Mravní výchova žáků.
- Kázeň a ukázněnost jako společenské a pedagogické jevy.
- Sociálně patologické jevy žáků.
- Spolupráce školy a rodiny a veřejnosti jako výchovných činitelů.
- Profesní orientace žáků, profesně pracovní způsobilost.
- Sebereflexe učitelova výchovného působení.
- Klima školy a třídy, atmosféra ve výuce.
- Mimoškolní výchova.

Součástí předmětu je teoretická i prakticko-metodická příprava. Součástí prakticko-metodické přípravy jsou následující oblasti:

- Prezentace případových studií, rozbor a řešení výchovných situací. Budou prezentovány případy, které se staly s důrazem na řešení a doporučení pro pedagogickou praxi.
- Individuální práce s problémovými žáky.
- Nácvik verbálních a neverbálních komunikačních prostředků.
- Prezentace témat pro pedagogickou práci s rodiči žáků.

2. Výchovné působení školy

- **Těžiště je ve výchovném působení výuky.** Ve výuce dochází k osvojování vědomostí, dovedností, návyků, postojů a utváření žákovy osobnosti.
- V současném institucionálním vzdělávání dominují **humanistické přístupy** a tendence. Humanismus je orientován na celistvou lidskou osobnost, její možnosti, rozvoj a vnitřní hodnoty.
- **Hodnotami** rozumíme následující (Střelec a kol., 2005): ideál lidské svobody, potřeba sociální spravedlnosti, solidarita, demokracie, odpovědnost, kritické myšlení, tvořivost, konstruktivní chování, nutnost zachování zdravého životního prostředí, zachování kulturní rozmanitosti.
- Jako **protiklad** se k uvedeným hodnotám staví tendence dlouhodobě kritizované v činnosti škol: přetíženost učivem, orientace na pasivní přijímání poznatků, izolace vzdělání od osobních perspektiv a osobního rozvoje žáků s důrazem na individuální schopnosti a nadání, ostré oddělování role učitele a žáka.

- Je nutná nová kultura výuky. **Základním předpokladem** pozitivních změn výuky jsou kvalitní kurikulární dokumenty (RVP, ŠVP).
- V Rámcových vzdělávacích programech pro středoškolské odborné vzdělávání jsou definovány **cíle**, ke kterým by měla výchovná činnost směřovat.
- **Obecné cíle vzdělávání** jsou společné pro všechny RVP a vyjadřují požadavek na vzdělanostní a osobnostní profil žáka. Záměrem středoškolského odborného vzdělávání je připravit žáka na úspěšný a smysluplný profesní i soukromý život v podmínkách vyvíjejícího se světa: učit se poznávat, učit se pracovat a jednat, učit se být, učit se žít společně.
- Obecné cílové kategorie jsou formulovány pomocí tzv. **klíčových kompetencí (hlavních, přenositelných kvalit osobnosti, které jsou třeba pro úspěšný život v dnešní společnosti)**. Jsou to hlavní pilíře, které jsou společně pro všechny obory na středních školách a obsahují vědomosti, dovednosti, postoje a hodnotové orientace.

- Klíčové kompetence jsou **následující**: komunikativní kompetence, personální kompetence, sociální kompetence, kompetence k řešení problémů, kompetence využívat prostředky informačních a komunikačních technologií, kompetence, aplikovat základní matematické postupy při řešení praktických úloh, kompetence k pracovnímu uplatnění.
- Specifické jsou **odborné kompetence**, které se vztahují k danému povolání a výkonu činností v rámci daného oboru. Odvíjejí se od kvalifikačních požadavků na výkon příslušného povolání. Příklad odborných kompetencí (obor automechanik):
 1. Provádět montáže, opravy a seřízení silničních vozidel (absolvent zvládá přípravu a organizaci pracoviště, volí a používá vhodnou technickou dokumentaci, volí a používá stroje, nástroje, zařízení, běžné i speciální nářadí...).
 2. Usilovat o nejvyšší kvalitu své práce, výrobků a služeb (absolvent chápe kvalitu jako významný nástroj konkurenceschopnosti a dobrého jména podniku, dodržuje stanovené normy...).

3. Hodnotová orientace v současnosti a výchova

- **Hodnoty** – něco co je důležité, potřebné, nutné pro život. Jsou nutné pro orientaci člověka. Nauka o hodnotách – **axiologie** (axios – cenný, logos – věda). Axiologie je jeden z filozofických směrů.
- **Význam hodnot** spočívá ve vytváření společenských závazků mezi lidmi, působí na identitu člověka i skupiny, usnadňují orientaci v náročných profesních i soukromých situacích a dávají člověku jistoty a případně ochranu pro slabé, potřebné nebo hendikepované lidi. Hodnoty hledáme a přehodnocujeme celý svůj život.
- Současný svět z hlediska hodnot: rychle se měnící svět, velké kulturní změny a krize hodnot. Lidé jsou často zoufalí ve své hodnotové orientaci. Je otázkou, zda lze sestavit nějaký model žebříčku hodnot s ohledem na různorodost světa jako základ hodnotové výchovy.

- Pedagogové ale **nesmí rezignovat** a „přežívat“ tuto krizi. Je třeba uplatnit pozici a roli zprostředkovatele hodnot, vychovatele a vést žáky k uznávání a dodržování životně důležitých hodnot.
- **Členění (klasifikace) hodnot** souvisí s potřebami člověka v průběhu života. Možné členění hodnot (S. Dorotíková):
 1. Všeobecně platné normy lidského chování. Nejsou individuální ale jsou to vyšší hodnoty, nezpochybnitelné a po společnosti se vyžaduje jejich uznání, závazná norma (pravdomluvnost, čest, solidarita...).
 2. Hodnotou je to, o co usilujeme, co chceme získat nebo dosáhnout (peníze, postavení, titul...)
 3. Hodnota je zvláštní vlastnost. Můžeme označit nějakou věc za hezkou, jinou zase jako škaredou. Obdobně určité chování můžeme považovat za špatné, jiné za vhodné. Jiný to může vidět jinak.
 4. Hodnota, která spočívá ve vztahu. Na některých hodnotách se lidé shodnou, co však hodnoty jsou rozhoduje každý člověk sám. Faktorů , které rozhodují o to co bude hodnotou je mnoho (zájmy, prožitky, touhy, očekávání, poznání...).

- Jiný přístup k členění hodnot: přírodní hodnoty (zdraví, zdatnost, vitalita...), civilizační hodnoty (technika, poznání...), duševní hodnoty (morálka, životní názor, náboženství, filozofie, práce, intelekt....)

Výchova k hodnotám

- Požadavek **hodnotové výchovy** je součástí vzdělávacích programů (ŠVP) – výchova k hodnotám, výchova k občanství, k hodnotové orientaci.
- Předměty, ve kterých lze tyto cíle realizovat: základy společenských věd, etika, estetická výchova, pedagogika. Hodnotová výchova by však měla být součástí všech předmětů a kurzů v odborném vzdělávání.
- V odborném vzdělávání lze působit na morální profil žáka a vést žáky k obecně uznávaným hodnotám jako je pracovitost, kvalita a bezpečnost práce, čestné jednání, pravdomluvnost, sociální cítění, vstřícnost, úcta ke staršímu a zkušenějšímu a další.

4. Mravní výchova žáků

- **Mravní (morální) výchova**- výchova z užším slova smyslu, jejímž cílem by měl být mnohostranně vychovaný člověk. I dnes je pro společnost důležití antický cíl kalokagathie – ideál dobra a krásy.
- Mravní výchova představuje výchovu charakterových vlastností, vůle, hodnotovou (etickou) výchovu.
- **Morálka**- jedna ze základních filozofických kategorií, je to souhrn etických norem a pravidel a jim odpovídajících způsobů chování a jednání. **Mravnost** – shoda jednání člověka s mravními požadavky (normami, svědomím).
- **Etika** je věda o morálce, jejímž předmětem je jednání člověka. Má úzkou vazbu na axiologii (nauka o hodnotách).

- **Cílem mravní výchovy** je autonomní, vnitřně integrovaná a zodpovědná osobnost, která se chová a jedná v souladu s přijatými mravními normami a na základě vnitřního přesvědčení. Tato kvalita je nazývána tzv. **morální kompetencí osobnosti**. Ta představuje znalost mravních norem (člověk ví co je správné a co ne) a jejich uplatnění v chování a jednání a v souladu s vnitřními motivy osobnosti (postoji, potřebami, zájmy, svědomím a žebříčkem hodnot).
- **Obsahem mravní výchovy** je následující:
 1. Mravní normy (pravidla, způsoby hodnocení),
 2. Společenské návyky (zdravit, poprosit, poděkovat, respektovat druhého, uznávat autoritu...),
 3. Mravní vztahy a postoje (k sobě, k druhým lidem),
 4. Vlastnosti (charakter, vůle),
 5. Systém hodnot (pravda, láska, peníze, přátelství, zdraví, práce, kariéra, vzdělání, znalosti...)
 6. Mravní vědomí, cítění, přesvědčení a jednání (rozumově osvojené mravní normy, láska k dobru, skromnost, empatie, sebekontrola, sebeúcta, svědomí, chování a jednání v souladu s mravními).

- **Proces mravní výchovy** - celoživotní proces jehož základy jsou položeny v dětství. Pedagogové a psychologové zastávají názor, že morální hodnoty jsou převážně naučené struktury, které si děti osvojují od rodičů, pedagogů, vrstevníků, sdělovacích prostředků a společnosti.
- J. Piaget rozlišuje 2 stádia mravního vývoje:
 1. Stádium heteronomní morálky (asi do konce mladšího šk. věku). Dítě vnímá vedení, předložené normy a pravidla a odměny a tresty jako zcela legitimní.
 2. Stádium autonomní morálky (starší školní věk a dospělý člověk). Vnímá mravní hodnoty a vedení s pomocí vlastního vnitřního systému mravních hodnot, při posuzování dobrého a špatného. Samostatně se rozhoduje a případně přijímá zodpovědnost za svá rozhodnutí a činy.

Metody mravní výchovy

Specifické postupy, které učitel uplatňuje v komunikaci se žáky aby bylo dosaženo stanovených výchovných cílů. Existují různá členění metod. Pro ped. praxi je vhodné členění metod do dvou skupin: metody přímé (direktivní) a metody nepřímé (indirektivní).

- **Přímé metody:** mravní vysvětlování, kladení požadavků, vymezení pravidel, vedení (donucování), cvičení (úkolové situace, řešení problémů, diskuse s cílem upevnit určité způsoby chování), přesvědčování, vzor, kontrola (dozor), hodnocení (odměna nebo trest).
- **Nepřímé metody:** vzor (působí samovolně), tvorba a dodržování pravidel, režim a řád, pozitivní výchovné klima, diskuse, metody získávání (projev očekávání, slib, závazek, výstraha), metody vyvolávání a tlumení citů (empatie, řešení konfliktů), metoda sebekontroly, samospráva (pověření úkolem, spolupráce se samosprávou), sebevýchova a sebereflexe (reflexivní deníky, předsevzetí, plány rozvoje).

5. Kázeň a ukázněnost jako společenské a pedagogické jevy

- **Kázeň** – společenský jev, který spočívá v dodržování stanovených nebo dobrovolně přijatých norem. Norma – řád, který zabezpečuje podmínky pro existenci jedince, sociálních skupin a společnosti S normami (limity) chování souvisí svoboda člověka a jeho omezení nebo i možnosti. Každá míra svobody byla spojena s určitou odpovědností a povinností.
- **Ukázněnost** – projev sociální a psychické zralosti, spočívá v přijetí, souhlasu s pravidly, o vlastní přesvědčení a jeho sebekontrola.
- **Druhy kázně:** podle sociální oblasti – občanská, vojenská, školní, rodinná, pracovní (technologická), dopravní.
- **Neukázněnost žáků ve školách** - v současnosti velký, závažný problém, který komplikuje práci pedagogům. Často na hranici neúnosnosti a krajních mezí. Pedagogové jsou často nuceni „bojovat“ s nasazením všech sil.

- **Příčiny neukázněného chování žáků:**

1. Špatná funkce rodiny (neúplná, nejednotnost rodičů, nezájem, nevhodná výchovná strategie velká náročnost, přísný režim, tělesné tresty, nepřátelský postoj ke škole).
2. Nežádoucí jevy ve společnosti (vliv masmédií, přístup k nevhodným informacím, přemíra negativních jevů, legislativní rezervy, korupce, marnost v podobě korupčního prostředí a obtížná vymahatelnost práva).
3. Rezervy v práci pedagogických institucí (ne vždy vinou pedagogů - nevhodné prostředí, nevhodné metody práce, nevhodný pracovní režim školy apod.).

- **Podmínky, prostředky a metody výchovy k ukázněnosti**

1. Splnění základních podmínek úspěšného vyučování: efektivní hodiny založené na kvalitní přípravě na výuku, dobré organizační schopnosti učitele, dobré vztahy učitel – žák (dnes obtížně realizovatelné v plném rozsahu). Tradiční prostředek výchovy k ukázněnosti – **školní řád** (vnitřní řád školy), je to soubor pravidel závazných pro žáky dané školy.

2. Využití všech dostupných komunikačních prostředků pro prevenci a řešení kázeňských problémů: hned na začátku nastavit pravidla, být přísný, zvyšovat hlas jen výjimečně a pokud to má smysl, využít spolupráci s kolegy a vedením školy, zapojit rodiče i ostatní žáky. Konkrétní náměty do výuky při běžné nekázní (bavení se žáků): otevřít dveře na chodbu, přestat mluvit a dlouze se dívat do očí bavícího se žáka, vyzvat bavící se žáky aby šli k tabuli a dát jim úkol, zaměstnat je, vést s neukázněným žákem rozhovor, pokusit se ho dovést do situace, která mu bude nepříjemná a on přestane rušit. Další možnosti: oslovit třídní učitele, vedení školy, rodiče...

- **Řešení kázeňských problémů**

Příklad 1 (studie případu)

Jeden zkušený učitel vyučoval odborný předmět na střední škole. Vyučoval v odborné učebně (elektrotechnická laboratoř). Ze začátku školního roku byla práce s žáky vyhovující, žáci relativně spolupracovali. Asi po měsíci se někteří žáci začali ve výuce bavit. Vždy když se učitel otočil k tabuli nebo zády k nim, nastal ve třídě hluk, který rušil, občas i jízlivý smích. Někdy slyšel i nevhodnou poznámku, sprosté slovo. Když žáky pokáral, nastal na chvíli klid ale opět to začalo.

Nebylo jasné, kteří žáci se baví a nevěděl, kdo mluví neslušně. Učitel přemýšlel a udělal v učebně takovou organizační úpravu... Když začala hodina, opět se po chvíli když něco kreslil a nebo otočil ozýval hluk, nevhodná mluva....A v tom to přišlo. I přesto, že byl otočený a na žáky neviděl, začal žáky usměrňovat a napomínat....“ Petře, nebav se.....Jirko, že se nestydíš taková slova říkat.....Kamile, přestaň dělat ty posunky a ukazovat na mě ty neslušné znaky.....

Žáci zkoprněli. Jak je to možné? Jak to, že nás vidí....?

Řešení: Učitel v učebně vhodně nainstaloval zrcadla tak, že na žáky stále viděl i když byl otočený zády k nim. V době dnešních technologií lze toto opatření, snadno realizovat (případ se stav v Anglii). Od té doby se žáci chovali lépe.

Příklad 2 (studie případu): Na jedné střední škole začala učit začínající mladá učitelka odborný předmět (ekonomii). Byla velice motivovaná, ještě studovala vysokou školu, ale již se zapojila do dobrovolné pedagogické praxe. Vyučovala také jednu třídu u tříletého učebního technického oboru. Vedení školy ji upozorňovalo na to, že se jedná o velice neukázněnou třídu chlapců. Přesto tam šla učit.

Po krátké době se někteří žáci začali projevovat....Jednou v pondělí ráno šla do hodiny, vchází do třídy a slyší „*Tak co, kolikrát ses v noci udělala....*“ Učitelka se nenechala nijak vyprovokovat, nezačala křičet, ani se nijak rozčilovat. Cynicky se na chlapce v pubertě podívala, chvíli se mu dívala do očí, mlčela a potom říká „*S přítelem čtyřikrát a bylo to úžasné...ale ty vůbec nevíš co to je, tak mlč a uklidni své choutky...*“ Dál se k věci nevyjadřovala, celou hodinu ho ignorovala. Chlapec celou hodinu mlčel a už se to nikdy neopakovalo...Případ se stal na jedné střední škole v České republice v roce 2011.

6. Škola a sociálně patologické jevy žáků

- **Sociálně patologické jevy, které se ve škole vyskytují:** agrese, šikana, záškoláctví, kriminalita, drogy a drogová závislost, alkoholismus, tabakismus).

Šikana

- **Šikana** – násilné ponižující chování jedné osoby nebo skupiny osob vůči jiné osobě (slabšímu jedinci). Jedinec není schopen se bránit nebo se této situaci vyhnout. Závažná agresivní porucha chování, která vede k porušování základních lidských práv. Takové jednání může být příčinou snahy uspokojit nějakou potřebu, což se nedaří (sebeprosazení, získání respektu a poslušnosti). Šikana může být nepřímá (psychická) a přímá (fyzická).
- **Akteři šikany:** agresor (agresoři), oběti šikany. Agresor – zpravidla fyzicky silný a zdatný jedinec s potřebou předvádět svoji převahu a moc před ostatními. Je necitlivý a za své chování necítí vinu. Naopak vinu svalují na oběť, které považují za méněcenné (zasloužili si to, provokovali...).

Oběť – může jí být teoreticky kdokoliv. Zpravidla žáci, kteří jsou fyzicky slabší, tiší, s nízkým sebevědomím, které se zpravidla podřizují nebo jsou nějak hendikepované. Mohu to být žáci nadaní, kteří vynikají v kolektivu a mají např. kladný vztah k pedagogovi.

- **Projevy šikany, které by měli sledovat rodiče:** dítěti se v průběhu týdne mění rychle nálada, bývá mu špatně a nechce jít do školy, nevyhledává kamarády a je samo, nosí poznámky za pozdní příchody do školy, zapomíná a ztrácí věci nebo je má poškozené, má poškozené nebo špinavé oblečení, chodí za školu, má oděrky a různá zranění, která neumí vysvětlit nebo vysvětlení jsou nevěrohodná.
- **Projevy šikany, které by měli sledovat učitelé:** zhoršený prospěch ve škole, dítě je o přestávkách samo a vyhledává přítomnost učitele, je smutné, má poškozené nebo špinavé věci, oděv, má drobná zranění jako odřeniny, škrábance apod. která neumí vysvětlit, před kolektivem vystupuje nejistě a ustrašeně, mimo výuku spolužáci do dítěte strkají, kopou a to se nebrání.

- **Správný postup učitele při podezření na šikanu:**
 1. Zvýšit pozornost při pozorování žáků. Agresory chytit nejlépe při činu. Případ začít řádně vyšetřovat a okamžitě poskytnout maximální pomoc a ochranu oběti.
 2. Chránit zdroj informací a celou věc držet v utajení do doby, než bude vše vyšetřeno, dokázáno. V průběhu vyšetřování prozradit jen to nezbytně nutné.
 3. Vyslechnout aktéry šikany (oběti, agresori, svědci) vždy zvlášť.
 4. Vyšetřenou a dokázanou šikanu odpovídajícím způsobem potrestat. V některých méně vážných případech stačí domluva.
- **Možnosti prevence šikany:** prosazení se učitele před žáky, prosazení spravedlnosti a ochrana slabších před silnějšími, podpora slabších žáků, dodání sebedůvěry a jistoty, získání důvěry žáků, vytvoření pocitu bezpečí a důvěry, zapojování žáků do skupinových aktivit.

Záškoláctví

- **Záškoláctví** – přestupek žáka, který úmyslně nechodí do školy (tzv. chození za školu). Porušení školního řádu a provinění proti školskému zákonu (povinnost školní docházky). Často spojeno s dalšími sociálně patologickými jevy.
- **Příčiny záškoláctví:** častý projev odporu dítěte ke škole, prostřední školy (pedagog, fobie ze školy), vliv rodinného prostředí (střídání výchovných přístupů, nezájem rodičů, vytíženost rodičů. nejednotnost výchovy, vliv masmédií), nevhodné trávení volného času (důležitá oblast volnočasových aktivit, zájmová činnost).
- **Náprava:** pomoc učitele na základě pedagogické diagnostiky, individuální práce s žákem, spolupráce s dětským psychologem, spolupráce s rodinou.

Delikvence a kriminalita mládeže

- Delikvence (prekriminalita)- žáci do 15 let, kriminalita mládeže - žáci od 15 do 18 let.

- **Příčiny vzniku:** již v prenatálním a perinatálním období vývoje, prvotní příčinou může být porod. Dále potom nízký věk matky, sociální poměry, výchova jedním z rodičů nebo prarodiči, problémové rodina (špatná atmosféra, odmítání, citových chlad, bezcitnost, špatná ekonomická situace, špatný vztah rodičů). Často příčina útěku z domova a inklinace k negativnímu chování. Problémy nastávají i v dobře situovaných rodinách, kde chybí čas věnovat se dítěti. Děti inklinují k životu v partě a nežádoucímu chování.
- **Prevence:** efektivní využití volného času, nabídka volnočasových aktivit, motivace děti k různorodým aktivitám.
- **Znaky delikventního jednání dětí a mladistvých:** předmět útoku je určen jinými hodnotami než u dospělých, často páchána skupinově, příprava je nedokonalá, neplánovaná a snadno odhalitelná, chování neúměrně tvrdé, ničící, často pod vlivem alkoholu a návykových látek, emotivní jednání, při opakování trestné činnosti se objevují specifické znaky jako u dřívějších činů. Při získávání alibi se opírají o členy skupiny, svěřují se, odcizují potřebné věci (jídlo, alkohol, cigarety, peníze) nebo věci, které se jim líbí (mobily, motocykly, kola, auta...), ukradené věci se dělí ve skupině, peníze se utrácejí ve skupině, která má hierarchii.

Drogy a drogová závislost

- **Drogy** - psychoaktivní látky, pomocí kterých se mění psychický stav, zpravidla subjektivně žádoucím směrem.
- **Příčiny vzniku drogové závislosti:** zvědavost, potřeba řešit problémy, uniknout stresu, uvolnění zábran, potřeba dosáhnout uspokojení a slasti, potřeba uniknout stereotypu a nudě, potřeba sociální sounáležitosti, akceptace ve skupině.
- **Příznaky:** náhlé změny nálad, neobvyklá agresivita, vyrážka, stopy vpichu injekční jehlou na končetinách, hýždích a krku, podlitiny v místě vpichu, nechutenství, úbytek na váze, ztráta zájmu o školu, zájmy a kamarády, opakující se lhaní, tajuplné chování, ztráta peněz nebo jiných věcí doma i ve škole, zápach celého těla, skvrny na šatech, zcestná mluva.
- **Nejrozšířenější drogy:** alkohol, tabák, marihuana.

- **Prevence a náprava drogové závislosti:** důraz na primární prevenci ve škole i v rodině, formování zdravého životního stylu, příprava na život ve společnosti s drogou (nepodlehnutí jí), volnočasové aktivity, prevence lehkých drog (nejrozšířenější), spolupráce školy, rodiny a dalších zařízení (zdravotnická zařízení, volnočasová zařízení, policie), preventivní programy.
- **Instituce pro vyhledání poradenské pomoci:** pedagogicko-psychologická poradna, úřad péče o dítě referátu sociálních věcí, speciálně pedagogická centra, střediska výchovné péče pro děti a mládež, poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy, ambulance odborného psychologa, speciální poradenská centra pro drogové závislosti, speciální telefonické linky (linka důvěry).

7. Diagnostika problémových žáků ve škole

- Vztah učitele a žáka by měl být **partnerský**. V mnoha situacích to tak není.
- Učitelovo pedagogické mínění je základem jeho myšlení, prožívání a vytváření vzdělávací reality. Je to východisko pro rozhodování, plánování výuky, pedagogické jednání, nazírání na výuku a veškerou výchovnou realitu a vlastní hodnocení pedagogické skutečnosti, hodnocení žáků, ostatních pedagogů i nadřízených a rodičů.

Diagnostická činnost učitele

- **Diagnostika** – druh poznávání, který je dovršen v podobě závěru, diagnózy.
- **Diagnóza** je tvrzení, které je podloženo odbornými poznatky o sledovaném jevu. Měla by být vyústěním diagnostického procesu, který má své fáze.

- **Fáze diagnostiky:**
 1. Stanovení cílů plánované diagnostické činnosti.
 2. Ujasnění adresáta diagnostických výsledků.
 3. Stanovení diagnostických hypotéz.
 4. Volba diagnostických metod.
 5. Vlastní proces diagnostiky – získávání, zpracování a vyhodnocení zjištěných dat.
 6. Zformulování diagnostických závěrů.
- Závěry diagnostického procesu mohou mít podobu **konstatování zjištěného stavu** nebo podobu **konstatování zjištěného stavu s určením pravděpodobných faktorů, které tento stav ovlivnily s vyslovením předpokladů dalšího vývoje – prognózy.**
- **Diagnostika problémových žáků:** v některých případech relativně snadná na základě pozorování. Je třeba si všimnout zjevných zvláštností a to jak se jeví tato zvláštnost příslušnému žákovi. Je vhodné se o problému poradit s dalším učitelem, který žáka také zná (třídní učitel). V případě potřeby odborného vyšetření je třeba spolupracovat s výchovným poradcem školy.

- Je třeba **zjišťovat příčiny** žákova chování a jednání (životní příběh, rodina apod.). Chování příliš aktivních žáků může mít tyto příčiny:
 1. Upoutání pozornosti.
 2. Potřeba ovládat a řídit druhé.
 3. Touha po seberealizaci.
 4. Projevuje organizační schopnosti.
 5. Chce být přínosem.
 6. Má radost z pohybu.
- Je třeba zkoumat žákovo postavení ve třídě a v rodině. Je třeba posuzovat nejen výsledek (chování) ale i okolnosti a faktory, které to způsobují.
- S problémovými žáky je náročnější práce, střídají se dobré a špatné dny. Někdy je spolupracující, rozumný a aktivní, někdy je naopak neklidný, podrážděný, bavící se, odmítavající.

Vybrané osobnosti problémových žáků

- **Vnímaví jedinci:** všímají si věcí, které ostatní nevidí, často vyrušují, věnují pozornost mnoha věcem a nestačí plnit zadané úkoly. Při činnostech jsou pomalejší než ostatní spolužáci, protože zpracovávají více informací. Úkol však vždy dokončí.

Výchovné doporučení: pomalejší sled pokynů ze strany pedagoga, podpora fantazie, nerušit jej průběžným hodnocením a komentáři, ke sdělení používat slovní, písemné i grafické vyjádření. Trpělivě vést žáka a učit ho se zaměřit na důležité, hlavní informace a předkládat mu úkoly postupně, upoutat ho zrakovým kontaktem.

- **Citliví jedinci:** rychle reagují na jakékoliv zvuky, vjemy, změny nálad okolních lidí a vizuální vjemy. Vnímají jakékoliv emoce. Mají potřebu klidu a ticha, často volí přítomnost v prázdné třídě, sedí v lavici sami apod. Snadno jsou zasaženi emocemi a stresem v okolí. Nastává nebezpečí psychického zranění a obrana jim adekvátní (strkání do spolužáků, hrubé zacházení s věcmi apod.).

Výchovné doporučení: pověřovat je podle možnosti individuálními úkoly, nenutit je k tradičnímu trávení volna ve škole. Spolupracovat s rodinou a naučit žáka zvládat svou citlivost a rozrušení, naučit žáka dělat uklidňující činnost (procházka, dechové cvičení, čtení, humor).

- **Emocionální jedinci:** emocionálnost umožňuje prožívat hloubku emocí. Projevují se tak že jsou hluční když mluví, smějí se, brečí, radují se nebo se něčemu věnují. Emoce kolísají, někdy převládá radost a nadšení, potom brečí a naříkají, rozčílí je i to, co běžně zůstává bez reakce. Pokud emocionálnost není ovládána, je ničící a destruktivní.

Výchovné doporučení: naučit tyto žáky znát své hranice, které jsou únosné pro okolí (spolužáky, pedagogy). Je třeba s nimi o citech hovořit a úzce spolupracovat s rodiči. Můžeme je poznávat pomocí rozhovorů, hrových aktivit apod. Je třeba naučit problémové žáky vyjádřit své pocity slovy ne skutky a naučit je sebekontrolu, všímání si vlastních narůstajících emocí a ovládnout je. Je vhodné používat dechová cvičení, četbu, klidnější didaktické hry. Při pohovorech a charakteristice emocionálnosti vycházíme z pohledu vitalita, energie (jsi nadšený, cítíš rozrušení, zlost...).

- **Vytrvalí jedinci:** když se rozhodnou pro nějakou činnost, chtějí to dělat hned. Jdou za svým cílem, jsou neústupní a vytrvalí. Pokud jim něco zakážeme nebo změníme plány, budou se zlobit, požadují více než ostatní žáci, projevují sílu a zaměření na stanovený cíl.
Výchovné doporučení: hledat možnosti kdy vyjádřit souhlas s jejich plány a kdy ne. Naučit žáky znát a respektovat jasná pravidla, která zajistí určitý způsob chování a pocit osobní bezpečnosti vedoucí k sebejistotě. Pevným hlasem dát najevo naše rozhodnutí. Učit je respektovat ostatní žáky a dát jim najevo, že si vážíme jejich vytrvalosti. Využívat spontánní diskusi, která ukáže, že existuje více řešení určitého problému. Pokud jsou rozzlobení, je třeba upoutat jejich pozornost a dát jim najevo, že je posloucháme a chceme pro ně jen to dobré. Vyjednávat s cílem dosáhnout dohodu, najít vhodné využití jejich vytrvalosti. Využívat vytrvalost jako výhodu.
- Další typy žáků: přizpůsobiví jedinci, extroverti, introverti[Střelec (ed.), 2004]

8. Škola a rodina jako výchovní činitelé

- **Rodina** - malá sociální skupina, která vznikla manželstvím a umožňuje vzájemné soužití mezi partnery, soužití rodičů a jejich dětí, utváření vztahů mezi příbuznými a společností.
- **Z postavení rodiny jako výchovního činitele** vyplývá následující: rodiče jsou nejdůležitější vychovatelé. Všichni ostatní mohou doplnit to, čeho ve výchově dosáhli rodiče. Rodiče jsou zodpovědní za výchovu dětí v rodině i mimo ni.
- **Kooperativní vztah** mezi učitelem a rodiči žáků by měl být vztahem partnerství. Podstata spočívá v tom, že značná část výchovy se odehrává v rodině a rodiče a učitelé mají různé výchovné funkce, které spolu musí být v harmonii. Ve vyspělé společnosti mají rodiče hlavní odpovědnost za výchovu svých dětí. Učitelé v odůvodněných případech mohou a musí zastávat a prosazovat jiné názory než mají rodiče. Učitelé zodpovídají za dílčí část a časový úsek výchovy dítěte.

- **Je dokázáno, že mnoho problémových situací ve škole nelze řešit bez pozitivní spolupráce s rodiči.**

Dovednosti učitele pro komunikaci s rodiči žáků

- **Jsou to komunikativní, konzultativní a poradenské dovednosti učitele, které patří do sociálně interakčních dovedností.**
- **Řadíme sem následující:** navazovat kontakt s rodiči, vhodně sdělit výsledky svých zjištění jednotlivým rodičům nebo celé skupině rodičů, iniciovat a řídit diskuse s rodiči, odhadnout interpretaci svého chování rodiči, sdělovat požadavky a instrukce k jejich splnění tak, aby je rodiče přijali, přesvědčit rodiče o dobrém záměru s jejich dítětem.

9. Profesní orientace žáků

- **Profesní orientace** – dlouhodobý proces začlenění mladých lidí do světa práce. Používá se i pojem **výchova k volbě povolání**. Celá tato problematika se zastřešuje pojmem **kariérové poradenství** (systém služeb s cílem podpory a pomoci v oblasti vzdělávání a povolání).
- **Profesní orientace v rámci školy**: zaangażované osoby – výchovný poradce, školní psycholog, rodiče, třídní učitel, další učitelé.

Výchovný poradce: zaměřuje se na řešení pedagogicko-psychologických problémů žáků, na řešení problémů žáků, rodičů a na poradenství pro volbu dalšího vzdělávání a poradenství.

Rodiče: nejdůležitější činitelé v oblasti rozhodování žáků o volbě dalšího vzdělávání a povolání. Rodina pokládá základy formování osobnosti a hraje rozhodující roli. V některých případech mají rodiče neobjektivní představy o schopnostech a předpokladech svých dětí s cílem zajistit jim nejlepší existenci.

Třídní učitel: diagnostikuje a srovnává výkony žáků, zná jejich sociální prostředí, osobní vlastnosti, chování, zájmy, schopnosti a předpoklady. Koordinuje poznatky dalších učitelů.

Učitelé: mají prostor ve výuce vlastních předmětů. Do výuky je třeba zařadit informace o náplni a perspektivách příslušné profese. Je třeba komunikovat s rodiči, výchovným poradcem a psychologem. Na střední odborné škole: představit příslušnou profesi v pozitivním světle, motivovat žáky k zaujetí oborem, vysvětlit jim možnosti uplatnění, výhody a pozitiva.

- Na základní škole – vzdělávací oblast „**Volba povolání**“(povinný).
- Profesní poradenství – aplikovaný obor psychologie, spočívající v diagnostice schopností a osobnostních předpokladů žáků pro jeho další vzdělávání a perspektivní profesi. Výsledkem je osobnostní profil, který odborníkovi umožní doporučit vhodnou profesi.

10. Sebereflexe učitelova výchovného působení

- **Sebereflexe** - registrování a hodnocení vztahu učitele se žáky a celou třídou a korekce dalšího jednání a rozhodování. Zamýšlení učitele nad svým jednáním a konáním ve vztahu k žákům, kolegům i rodičům. K sebereflexi směřují zejména problémové výchovné situace, se kterými není spokojen. Sebereflexe je vlastně vnitřní dialog se sebou samým.

- **Proces sebereflexe**

1. Popisná fáze.
2. Informující fáze.
3. Konfrontační (interpretační) fáze.
4. Fáze rekonstrukce řešení situace.

1. Popisná fáze: vybavení vých. situace. Co se stalo, jak jsem reagoval já a jak reagovali žáci.

2. Informující fáze: bližší analýza vých. situace. O co se jedná, v jakém kontextu situace vznikla, čím bylo mé chování ovlivněno.

3. Konfrontační (interpretační) fáze: snažíme se zjistit příčiny vzniku reflektované výchovné situace a volby způsobu řešení. Proč k situaci došlo, kdo ji vyvolal, co jsem použil k jejímu řešení, jsem dobře připraven na řešení takových situací.

4. Fáze rekonstrukce řešení situace: hledání efektivnějšího řešení vých. situace. Když mám o situaci informace, jak bych nyní postupoval, co bych použil k jejímu řešení.

- Pro **efektivní sebereflexi** je třeba mít dostatek informací o dané třídě, pedagogicko-psychologické poznatky o typech výchovných situací a možných způsobech řešení. Je třeba mít informace o tom, jak se na naši pedagogickou činnost dívají naši žáci i kolegové.
- **Učitelům sebereflektivní deník jako nástroj sebereflexe.** Do deníku lze zaznamenávat události, pocity, úvahy o učitelské profesi, dilemata a otázky, předsevzetí. Je vhodné o záznamech mluvit se zkušenějšími kolegy, inspirovat se jejich zkušenostmi. Zkušenosti začínajících učitelů říkají, že jim deník pomohl v následujícím: zpětně ohlédnutí za činností, vede k přemýšlení, psaní pomáhá se soustředit na problémy, soustředit se na něj, analyzovat ho a dospět k určitým přínosným závěrům.

11. Utváření klimatu ve škole a výchovné skupině

- **Klima třídy**-sociálně psychologická proměnná. Představuje dlouhodobější stav (dlouhodobější sociálně emocionální naladění, zobecněné postoje a vztahy, emocionální odpovědi žáků dané třídy na události ve třídě).
- Klima ovlivňuje žákovo učení i učitelovo vyučování. Podílí se na něm tyto prvky: **typ školy, zvláštnosti třídy, ročník a věk žáků, pohlaví žáků, zvláštnosti žáků, charakter vyuč. Předmětů, osobnost učitele.**
- **Klima školy (třídy) by mělo být:** optimistické, v duchu spolupráce. Prostředí aktivizující, přiměřené náročnosti, vzájemné důvěry, pedagogického taktu a radostné pracovní pohody.
- **Atmosféra ve třídě**—krátkodobější jev ve třídě (škole). Je podmíněn vzniklou pedagogickou situací. Může se změnit během dne i vyučovací hodiny. Specifickou atmosféru vyvolávají neobvyklé (konfliktní) situace. Jiná atmosféra je u mírnějšího učitele a jiná u přísného učitele.

- **Prostředí** - obecnější pojem, zahrnuje kromě sociálně psychologických faktorů také vlivy architektonické, ergonomické (vybavení třídy, způsob uspořádání pracovních míst) a hygienické (vhodnost osvětlení, vytápění, větrání) apod.
- Existují různé přístupy k **diagnostice klimatu školní třídy. Lze využít různých metod a technik.**
 - Pozorování činnosti učitelů a žáků.
 - Dotazníky a posuzovací škály.

12. Výchova mimo školu

- **Volný čas** - opak doby potřebné k práci a povinností a doby nutné k regeneraci sil. Doba, kdy si člověk činnosti svobodně vybere, dělá je dobrovolně a rád. Tyto činnosti mu přinášejí uspokojení a uvolnění.
- **Pedagogika volného času** - ve světě nazývaná jako mimoškolní vzdělávání. Vědní obor, který se zabývá teorií a praxí výchovy ve volném čase, a jednou z oblastí výchovy je i výchova mimo vyučování. Má vysokou společenskou důležitost. Zabývá se činnostmi ve volném čase dětí a mládeže. Mohou to být sportovní či kulturní aktivity, příprava na školní výuku, ale nežádoucí a kriminální činnost. Proto je jejím posláním také prevence.
- **Nabízené organizace a instituce**, které spadají do kategorie výchovy mimo vyučování:
 1. Výchova mimotřídní organizace, které spadají pod školská zařízení: školní družina, školní klub.
 2. Aktivity, které jsou organizovány školou nad rámec vyučování: práce v zájmových kroužcích, volitelných předmětech, výchovné koncerty, soutěže, hry apod.

- **Mimoškolní výchova (výchova ve volném čase):** výchovná činnost, která je organizována pedagogickými pracovníky, rodiči nebo jinými odborníky mimo školu. Patří sem zařízení volného času, různá kulturní zařízení, společenské organizace a další subjekty: např. hromadné sdělovací prostředky, střediska pro volný čas, domovy mládeže, základní umělecké školy, kulturní zařízení (muzea, galerie, knihovny, divadla, apod.), společenské organizace (církve, skaut, junák, Ekologická centra, apod.).
- **Zážitková pedagogika:** v rámci pedagogiky volného času jsou často využívány aktivity, které jsou založeny na přímé zkušenosti nebo silném prožitku spojeném s dobrodružstvím a adrenalinem při aktivní účasti v programu. Činnosti často spojené s určitou mírou (navozeného a kontrolovaného) subjektivního pocitu rizika (seskok padákem, seskok z vrtulníku do vody, lyžařská akrobacie, létání ve vzduchovém tunelu, lanové, vodní či moto aktivity, lanová centra, sjíždění divokých řek, horolezectví apod.). Tyto aktivity dělíme na dvě skupiny:
 1. Outdoorové – realizované v přírodě. Fyzicky náročnější (horolezectví, sjíždění řek, plavba na plachetnici apod.).
 2. Indoorové, které se uskutečňují v místnosti, jsou zpravidla méně fyzicky náročné, aktivizující a většinou s výraznějším edukačním charakterem.

- **Způsoby využívání volného času:**

1. Pasivní využívání volného času: televize, internet, hrací automaty nebo také protispolečenské jednání, aj. Příčinou takového selhání bývá nedostatek přesvědčivých a motivujících informací. Z toho vyplývá malý zájem o aktivní činnost v kroužcích nebo zařízeních pro výchovu mimo vyučování.
2. Aktivní využívání volného času: nedílná součást všech fází lidského života od dětství a dospívání přes dospělost až po pokročilý věk. Tito lidé prožívají radost z úspěchů i zklamání z nezdarů, rozvojem vlastních zájmů a sociálních kontaktů spoluvytvářejí svůj životní program.

- **Základní oblasti zájmových činností:**

1. Společenskovední.
2. Přírodovědné.
3. Pracovní-technické.
4. Tělovýchovné.
5. Sportovní.
6. Estetickovýchovné.

- **Možnosti školy v oblasti zapojení žáků do zájmových volnočasových aktivit:** organizace soutěží a mimoškolních akcí, vedení žáků k zájmu o danou oblast v podobě motivačních vstupů, systematické působení na žáky v podobě nabídky volitelných zájmových aktivit (volitelné předměty, kurzy apod.), tematické akce, vycházky.

Použité prameny:

HRNČIŘÍKOVÁ, Jana. *Volný čas a volnočasové aktivity mladé generace v Hustopečích: bakalářská práce*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra fyziky, chemie a odborného vzdělávání, 2015. 57 s., 5 s. příloh. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Pavel Pecina, Ph.D.

STŘELEC, S. (ed.). *Studie z teorie a metodiky výchovy I*. Brno: PdF MU, 2004. ISBN 80-86633-21-7

STŘELEC, S. (ed.). *Studie z teorie a metodiky výchovy II*. Brno: PdF MU, 2005. ISBN 80-210-3687-7

ŠVEC, V., FILOVÁ, H., ŠIMONÍK, O. *Praktikum didaktických dovedností*. Brno: MU, 1996. ISBN 80-210-2698-7